

Doc. dr. Vytauto Dumbliausko pranešimas „Kokią politinę sistemą per 30 metų sukūrėme Lietuvoje?“:

Pirmiausia noriu paaiškinti, kodėl pasirinkau sąvoką „politinė sistema“. Juk buvo galima pasirinkti sąvoką „valstybė“ ir sėkmingai apsvarstyti, kokią valstybę sukūrėme. Atsakymas būtų labiau filosofinis, susijęs su sąvokų vaidmeniu pažinimo procese. Pažinimo teorijoje man patinka mintis, kad sąvokos yra ne tik pažinimo įrankiai. Jos yra ir pažinimo lygiai – sąvokų dėka siekiame gilesnio pažinimo.

Šiuo požiūriu politinės sistemos sąvoka yra tinkamesnė nei valstybės sąvoka, nes ji yra ir platesnė, ir gilesnė. Valstybė yra pagrindinis politinės sistemos elementas, tačiau be šio elemento jų yra ir daugiau. Politinė sistema yra visų šių elementų visuma.

Kokie tai elementai? Tai:

- valdžios institucijos,
- politinės ir visuomeninės organizacijos,
- politiniai vaidmenys ir santykiai,
- vertybės, normos, principai,
- tradicijos ir papročiai.

Politinė sistema kaip šių elementų visuma apibrėžia politiniame procese dalyvaujančių institucijų ir asmenų statusą, funkcijas, santykius ir elgesį. Apibrėždamas politinės sistemos sąvoką, remiuosi „Politikos mokslų enciklopediniu žodynu“, išleistu Vilniaus universiteto leidyklos 2007 m. (p. 103–104).

Valdžios institucijos. Turime visas demokratiškai sudaromos ir vykdomos valdžios institucijas. Ironiška yra tai, kad tautos renkamas Seimas yra bene pati nepopuliariausia (arba labiausiai nepalankiai vertinama) valdžios institucija, tuo tarpu tautos renkamas Prezidentas yra viena iš palankiausiai vertinamų institucijų. Esame parlamentinė respublika – Vyriausybę sudaro Seimo dauguma, tačiau ją tvirtina Prezidentas, tai leidžia jam aktyviai dalyvauti, parenkant ministrų kandidatūras. Čia vėl neapsieisime be ironijos – turėdamas didelę įtaką, sudarant Vyriausybę, Prezidentas yra visiškai bejėgis, jei kuris nors ministras praranda jo pasitikėjimą. Mūsų Konstitucija nenumato svertų, leidžiančių Prezidentui atleisti tokį ministrą, nors Prezidento institucija yra vykdomosios valdžios dalis, t. y. mūsų vykdomoji valdžia yra dualistinė – ją sudaro Prezidentas ir Vyriausybė.

Nors Vyriausybę suformuoja Seimo dauguma, akivaizdu, kad šiame duete dominuojantį vaidmenį atlieka Vyriausybė. Seimo nariai dažniausiai tik patvirtina Vyriausybės sprendimus. Neretas atvejis, kai Vyriausybės nariai ignoruoja Seimo opozicijos bandymus išsiaiškinti tuos ar kitus vykdomosios valdžios sprendimus.

Mano galva, niekaip neatrandamas optimalus santykis tarp centrinės valdžios ir vietos savivaldos. Nepalieka įspūdis, kad nacionalinio lygio politikai nepasitiki savivaldos politikais ir bijo savivaldai suteikti daugiau teisių. Daugelį metų nacionaliniai politikai nesiryžo įvesti tiesioginių

merų rinkimų, Seime buvo ilgai ginčijamasi, kaip turi atrodyti tiesiogiai rinkto mero funkcijos – kaip savivaldybės tarybos pirmininko ar kaip savivaldybės administracijos direktoriaus.

Stiprinant vietos savivaldą ir piliečių dalyvavimą savo miesto ar miestelio valdyme, reikia įvesti ir tiesioginius seniūnų rinkimus, tačiau ir šis sprendimas gali trukti tiek pat ilgai, kaip ir sprendimas dėl merų rinkimų.

Politinės ir visuomeninės organizacijos. Politines partijas (oficialiai įregistruotas) skaičiuojame dešimtimis, tačiau į Seimą patenka 5–7 partijos. Vargu ar reikia jų daugiau, nes nuo per didelio skaičiaus nukentėtų Seimo darbo kokybė. Penkis Seimo rinkimus iš eilės parlamente atsirasdavo visiškai nauja ir neseniai įkurta partija, kuri netgi tapdavo valdančiosios koalicijos nare. Atrodo, kad šių metų Seimo rinkimuose tokios partijos nebus. Naujokių netrūksta, tačiau vargu ar jos peržengs rinkimų slenkstį.

Turime nemažai profesinių sąjungų, tačiau jose dalyvauja labai jau mažas nuošimtis samdomojo darbo atstovų. Džiugu, kad stiprėja nevyriausybinių organizacijų, tai aiškiau naujų kartų įsiliejimu į visuomenės gyvenimą. Visas dabartinis jaunimas gimė, augo ir formavosi jau nepriklausomoje Lietuvoje, o jo pilietinis ir politinis aktyvumas yra puikiausias įrodymas, ką reiškia tautai turėti savo valstybę.

Politiniai vaidmenys ir santykiai. Aptariant šį elementą, ryškiausias pavyzdys būtų žmonės, kurie dirbo ir dirba mūsų Respublikos Prezidentais – kaip jie atliko ar atlieka savo vaidmenis ir kokie buvo ar yra jų santykiai su Seimu ir Vyriausybe. Visi penki iki šiol išrinkti mūsų Prezidentai yra labai skirtingi, nors dirbo, vadovaudamiesi ta pačia Konstitucija. Šis faktas puikiai iliustruoja konkrečios asmenybės svarbą ir svorį politikoje.

Kitas politinių vaidmenų atlikimo pavyzdys – žmonės, kurie dirba renkamais politikais. Mano giliu įsitikinimu, didelė dalis mūsų politikų neatlieka to vaidmens, kurį demokratinėje visuomenėje turi atlikti renkami politikai – derinti kapitalo ir darbo, darbdavių ir darbėmių interesus, galiausiai derinti įvairiausių visuomenės grupių interesus. Per 30 metų įvykusių Seimo rinkimų istorija rodo, kad per kiekvienus rinkimus į Seimą patenka daug atsitiktinių žmonių, vargiai vadintinų politikais, kurie po vienos kadencijos dingsta iš politikos visam laikui. Tokie „politikai“ neturi savos nuomonės, aklaui klauso partijos vadovybės nurodymų. Žmonių, kuriuos galime vadinti profesionaliais politikais, turime vos kelias dešimtis. Gal todėl mūsų politika tokia prėska, be idėjų susikirtimo, be gilių diskusijų apie tai, kaip reikėtų tvarkyti valstybę. Dabartinė mūsų politika – tai populistiniai pažadai rinkėjams ir šaipymasis iš politinių konkurentų.

Dėl minėtų priežasčių mūsų politikai prastai atlieka ir kitą savo vaidmenį, būtiną demokratinėje visuomenėje – jie prastai kontroliuoja valstybės biurokratiją. Būtent dėl to mūsų Vyriausybė yra dominuojanti Seimo atžvilgiu. Politinė biurokratijos kontrolė – tai reiškinys, kuriam tyrinėti demokratinėse valstybėse skirta šimtai mokslinių knygų. Renkami politikai ateina ir išeina, o valstybės biurokratai (valdininkai) lieka savo postuose. Renkami politikai yra reali jėga, kuri gali daryti įtaką valstybės biurokratijos veiklai. Eilinių piliečių galia šiuo klausimu yra gerokai mažesnė.

Vertybės, normos, principai. Sunku būtų paneigti, kad mūsų visuomenė išpažįsta pagrindines vertybes, be kurių neišsivaizduojama šiuolaikinė demokratinė visuomenė. Tai pagrindinės žmogaus teisės – į gyvybę, laisvę ir nuosavybę, asmens laisvės, teisės (įstatymo) viršenybė, visų piliečių lygybė prieš įstatymą, piliečių teisė dalyvauti formuojant valdžią ir kontroliuojant jos veiklą, ribota valdžia, politinė konkurencija (yra mažiausiai dvi konkuruojančios politinės partijos), laisvi ir griežtai periodiški rinkimai į renkamas valdžios institucijas, teismo valdžios nepriklausomumas.

Šios vertybės yra išpažįstamos, tačiau sunkiau yra jų laikytis. Mūsų politikai ne taip jau retai bando kištis į teismų darbą. Kalbant apie politikų elgesio normas, peršasi išvada, kad valdžią turintiesiems nelabai rūpi jų reputacija. Kitaip tariant, reputacija nėra vertybė, ką lemia ir rinkėjų elgesys – jei jie nebalsuotų už reputaciją susitepusį politiką, geros reputacijos vertė išaugtų.

Dažnas reiškinys, kai mūsų politikai nesilaiko duoto žodžio, keičia jį pagal esamą situaciją. Tikėtina, kad politinėje veikloje kartais nesivadovaujama jokiais principais, išskyrus vieną – valdžios siekimas ir išsaugojimas pateisina bet kokias priemones. Tai verčia kalbėti apie neaukštų standartų politinę kultūrą, kurioje trūksta pagarbos rinkėjams, atsakomybės už savo žodžius ir veiksmus, pakantumo kitaip manantiems.

Tradicijos ir papročiai. Trisdešimt metų – ne toks jau didelis laikotarpis, kad galėtų susiformuoti tam tikros tradicijos ir papročiai politikoje. Jei jau bandome kalbėti apie tradicijas, tai gal galime sakyti, kad kaip ir išryškėja tradicija, kad Seimo rinkimuose balsuoja tik apie pusę balsavimo teisę turinčių mūsų piliečių. Taip pat tradicija galime vadinti tai, kad Prezidento rinkimuose balsuoja daugiau balsuotojų nei parlamento rinkimuose, o vietos savivaldos rinkimuose – mažiau nei Seimo rinkimuose. Pakeisti šią tradiciją vargu ar greitai pavyks, o ir neaišku, ar parlamentinės partijos labai jau nori šią tradiciją keisti. Reikalas tas, kad yra labai neaišku, kaip atrodytų Seimo partinė sudėtis, jei balsuotojų būtų gerokai daugiau, pavyzdžiui, bent du trečdaliai turinčiųjų balsavimo teisę.

Tradicija jau galima vadinti lojalių Tėvynės sąjungai rinkėjų balsavimą, nes jie nesimėto ir visada balsuoja už savo partiją. Analogiškai galime vadinti tradicija vadinamojo kairiojo elektorato bėgiojimą nuo vienos partijos prie kitos – vienuose rinkimuose jie balsuoja už socialdemokratus, kituose – už Darbo partiją, trečiuose – už „valstiečius“.

Taigi ši trumputė apžvalga turėjo patvirtinti, kad politinė sistema nėra valstybės sinonimas, kad tai daug sudėtingesnis ir dinamiškesnis reiškinys, apimantis ne tik valdžios institucijas, bet ir viso politinio proceso dalyvius, jų vertybes, elgesio normas ir tradicijas. Mes visi kaip piliečiai esame šio politinio proceso dalyviai, todėl ir nuo mūsų (ne tik nuo politikų) priklauso, kaip rutuliosis mūsų visuomenė ir valstybė. Pirmieji 30 metų klostėsi visai neblogai.